

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תיק 1238627/1

ב"ה

בבית הדין הרבני האזורי תל אביב יפו
לפני כבוד הדיינים:
הרב אייל יוסף

הנידון: על מי מוטלת הברכה בטבילת גר קטן שטובל על דעת בית דין?

לפני בקשה לאישור מעמד אישי, המבקשים נישאו בחופה וקידושין כדת משה וישראל, בעקבות מחלה וטיפולים רפואיים שעברה האישה אינה יכולה להרות וללדת. בקשתם של המבקשים לאשר את מעמדו של תינוק שנולד להם מהפריה שעשו מזרעו של הבעל וביצית של אינה יהודייה כשההיריון נשתל ברחמה של פונדקאית גיאורגית שאינה יהודייה. התינוק עבר ברית מילה ע"י מוהל לשם גיור בפני שלשה.

אין ספק כי לתינוק מעמד של אינו יהודי הואיל ונולד מביצית של אינה יהודייה והשתל ברחמה של אינה יהודייה. אין ספק כי התינוק צריך גיור מן הדין על דעת בית דין כמבואר בשולחן ערוך (יורה דעה, סימן רסח, סעיף ז).

לאחר שבית הדין התרשם כי המבקשים שומרי מסורת והודיעו כי מבקשים הם להעניק לילד חינוך של מסורת ושמירת תורה ומצוות, פסק בית הדין כי התינוק צריך לעבור טבילה לשם גיור על דעת בית דין. קבענו מועד לטבילה בו השתתפו דייני בית הדין, סופר הדיינים, ההורים המבקשים והתינוק.

קודם ביצוע הטבילה עלו בדעתנו כמה שאלות.

א. על מי מוטלת הברכה בטבילת גר קטן.

ב. מתי מברכים על טבילת גר קטן, האם אחרי הטבילה כמו בטבילת גר גדול או כיון שבית הדין הוא המטביל יש לברך קודם הטבילה ככל הברכות עובר לעשייתן?

ג. איזו נוסח ברכה יש לברך, האם יש לברך "על הטבילה" כנוסח ברכת גר גדול או כיון שבית הדין מטביל את הקטן יש לברך "על טבילת גרים"?

ברכה בטבילת גר גדול

הגמרא (מסכת פסחים, דף ז', עמוד ב') פוסקת:

"אמר רב יהודה אמר שמואל כל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן וכו' בי רב אמרי חוץ מן הטבילה ושופר בשלמא טבילה דאכתי גברא לא חזי אלא שופר מאי טעמא וכו' אלא אמר רב חסדא חוץ מן הטבילה בלבד איתמר. תניא נמי הכי טבל ועלה בעלייתו אומר ברוך אשר קדשנו במצוותיו וצונו על הטבילה".

וכתב רש"י (ד"ה דאכתי גברא לא חזי) וזה לשונו:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"כגון טבילת בעל קרי דקיימא לן בברכות (דף ד' עמוד כ) שאסור בדברי תורה ובברכה, דעזרא תיקן טבילה לבעלי קריין לדברי תורה ומשום שהוא טבילה תקון בכל הטבילות ברכתן לבסוף".

התוספות (דיבור המתחיל "על הטבילה") חולקים על רש"י וסבירא ליה שהגמרא דיברה על טבילת גר כיון שאינו יכול לברך קודם הטבילה אבל שאר טבילות מברך עובר לעשייתן, וזה לשונו:

"אומר ר"ח בשם הגאון דוקא טבילת גר דלא חזי קודם טבילה דלא מצי למימר וציונו דאכתי נכרי הוא, אבל בשאר חייבי טבילה כגון בעל קרי וכיוצא בו מותר לברך וכו'".

בשולחן ערוך (יורה דעה סימן רס"ח סעיף ב') פסק וזה לשונו:

"כשבא להתגייר אומרים לו וכו' אם קיבל מלין אותו מיד וממתנינים לו עד שיתרפא רפואה שלמה ואח"כ מטבילין אותו טבילה הוגנת לו בלא חציצה וכו' ויברך על הטבילה לאחר שיעלה מהמים וכו'".

נמצאנו למדים שגר גדול מברך בעצמו ומברך לאחר הטבילה ונוסח הברכה "על הטבילה".

על מי מוטלת הברכה בטבילת גר קטן

הגמרא שונה (כתובות דף י"א עמוד א')

"אמר רב הונא גר קטן מטבילין אותו על דעת בית דין מאי קא משמע לן דזכות הוא לו וזכין לאדם שלא בפניו".

בשולחן ערוך נפסק (יורה דעה, סימן רסח, סעיף ז)

"גוי קטן אם יש לו אב יכול לגייר אותו ואם אין לו אב ובא להתגייר או אמו מביאתו להתגייר בית דין מגיירין אותו שזכות הוא לו וזכין לאדם שלא בפניו וכו'".

שיטות הפוסקים

בשו"ת (חתם סופר, חלק יורה דעה, סימן רנג) דן האם על בית דין מוטלת הברכה בטבילת גר קטן. בשולחן ערוך (יורה דעה, סימן רסח, סעיף ז) פסק מרן גר קטן שגיירוהו בית דין יכול למחות משיגדיל ודינו כגוי. ואם הלכה שגר קטן יכול למחות משיגדיל ודינו כגוי, כיצד יברכו בית הדין ברכה בטבילתו, הרי אם ימחה ויהיה דינו כגוי תהא ברכתם למפריע לבטלה. אלא א"כ נאמר שאם ימחה משיגדיל אינו עוקר את הגיור למפריע, אלא רק משעת מחאה והלאה, אבל אין המחאה עוקרת את הגיור למפריע, והועילו מעשה בית הדין לאותו זמן ואין הברכה לבטלה. נפקא מינה אם נגע ביין מזמן שטבל ועד זמן שמיחה אם היין נעשה יין נסך למפריע.

כתב החתם סופר בשם ספר ההפלאה שאם אביו או אמו הביאו להתגייר לא יכול למחות, ודין זה שיכול למחות ודינו כגוי שייך רק כשבא להתגייר מעצמו, והוסיף שאפשר שגם הרא"ש יסבור סברה זו. נמצאה ע"פ סברה זו יכולים בית הדין לברך על טבילת גר קטן אם אביו או אמו הביאו להתגייר כיון שלא יכול למחות. ודין זה שיכול למחות ודינו כגוי שייך רק כשבא להתגייר מעצמו. עוד הביא החתם סופר שהרי"ף לא הביא הלכה זו שגר קטן יכול למחות משיגדיל, מסתבר שסבירא ליה שגר קטן אינו יכול למחות כלל גם משיגדיל. הרמב"ם בהלכות מלכים פרק י הלכה ג כתב קטן יכול למחות משיגדיל ודינו כגר תושב.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

האור שמח על הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה, פרק יב', הלכה י') כתב שהרמב"ם סובר שגר קטן יכול למחות כשיגדיל ודינו כגר תושב ולא כגוי גמור. ומכאן הסיק האור שמח שדעת הרמב"ם שדין זה שגר קטן יכול למחות שייך רק בזמן שהיה נוהג גר תושב, שאם מיחה נעשה גר תושב, אבל היום שאין נוהג גר תושב, מסתבר שקטן שטבל לשם יהדות אינו יכול למחות כלל. וממילא יכולים בית דין לברך על טבילת גר קטן ואין להם ממה לחשוש.

אולם בסוף התשובה כתב החתם סופר שמהגמרא משמע שגר קטן יכול למחות גם בזמן הזה ומחאתו היא עוקרת הגיור למפריע וכל יין שנגע מהטבילה ועד שמיחה נעשה יין נסך למפריע, ושכן פסק מרן בשולחן ערוך (יורה דעה, סימן רסח, סעיף ז) **גר קטן שמיחה דינו כעכו"ם** משמע שדינו כגוי ולמפרע. ובכל זאת מסכם החתם סופר שיכולים בית הדין לברך על טבילת גר קטן. והטעם, כיון שזכות הוא לו להיכנס לעם ישראל ולקיים מצוות וזכין לאדם שלא בפניו. ובפרט שמתגייר עם אמו ואביו שזכות הוא לו גם להתגייר ולא להישאר גוי והם יהיו יהודים ולא יוכל לחיות עמהם כיון שהם ירחיקוהו שיינו יין נסך. והוסיף שמחמת סברה זו לא חוששים שימחה כשיגדל כיון שאז בני המשפחה ירחיקוהו. וממילא כיון שלא חוששים להכי יכולים בית הדין לברך על טבילת גר קטן.

עוד כתב להוכיח מהמפריש תרומה שמברך על הפרשת תרומה ולא חוששים שמא ישאל על ההפרשה ונמצא ברכתו לבטלה שרובה דרובה לא נשאלים על הפרשת תרומה.

עוד כתב להוכיח מתו"ס גיטין דף לג ד"ה ואפקיענהו שאם שלח שליח לגרש את אשתו וביטל את השליח שאמרינן שהאישה מגורשת והטעם שאפקיענהו רבנן לקידושין מינה ולא אמרינן כל בעילותיו בעילות זנות למפרע. מכל הנ"ל נמצאנו למדים שבית הדין יכולים לברך על טבילת גר קטן.

בשו"ת שבט הלוי (חלק ו' סימן קצ"א) בעניין טבילת גר קטן הביא את הראב"ד בספרו "בעלי הנפש" שכתב בסוף 'שער הטבילה' כשבית הדין מטביל גר קטן על בית הדין לברך ומברכים קודם הטבילה ונוסח הברכה "על טבילת גרים". וזה לשונו:

"בגר קטן שבית דין מטבילין אותו אי נמי בעבד קטן שרבו מטבילו בשלשה שבית דין והאדון מברכין עליהן קודם הטבילה כדין שאר כל המצוות".

מדויק השבט הלוי מדבריו של הראב"ד שבית הדין הוא שמברך על טבילת גר קטן בין אם אין בו דעת והוא אינו יודע לברך ובין אם יש בו דעת וטובל בעצמו ויודע לברך. והטעם כיון שהקטנים לא מצווים לא על הטבילה ולא על הגרות ובית הדין הוא זה שאחראי על הגיור ועליו מוטלת הברכה. ונוסח הברכה צריך להיות "על טבילת גרים" וגם בית הדין מברך עובר לעשייתן כלומר קודם הטבילה ולא לאחר הטבילה.

בשו"ת מאזניים למשפט (חלק א סימן כא) כתב אם בית הדין מטבילים את הקטן הרי שיש על בית הדין לברך הואיל ובית הדין עושה את מעשה הטבילה. אבל אם הקטן טובל בעצמו אין לבית הדין לברך כיון שלא עושים שום מעשה אלא על הקטן לברך בעצמו כשיוצא מן המים. והביא ראיה לדבריו מדברי הט"ז (יורה דעה, סימן קכ, ס"ק יז) בדין גוי קטן הטובל כלי וישראל גדול עומד על גביו שאין ישראל יכול לברך כיון שלא עושה המעשה בעצמו. ומסיים אולי שאני גיור קטן הואיל ובית הדין עושים הגיור והטבילה מדין שליחות אפשר שעל בית הדין לברך גם אם הקטן טובל בעצמו.

ביאור העניין שבית הדין עושים את הטבילה לשם גיור בקטן מדין שליחות הוא על פי דעת התוספות בכתובות (דף יא, עמוד א, ד"ה מטבילין אותו) שסבירא ליה שגיור קטן על דעת בית דין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הוא מדין זכין ודין זכין הוא מדין שליחות והתוספות מבאר שאע"פ שדין שליחות לא שייך בגוי ובקטן מ"מ בגיור קטן תקנו חכמים זכיה לגר קטן מדין שליחות מדרבנן.

בספר "הקטן והלכותיו" (חלק ב' פרק מח סעיף ג') כתב גר קטן שבית הדין מטבילים אותו לשם גירות בית הדין מברכים על טבילתו. ובס"ק ז' הביא מחלוקת פוסקים אחרונים אם בית הדין יכול לברך היכן שהקטן טובל בעצמו. והביא את דברי הגר"ז סורוצקין הנ"ל שהסתפק בדין זה.

בשו"ת שרידי אש (חלק ב' סימן סט) כתב שאם קטן יכול לברך בעצמו יברך בעצמו לאחר שעלה מן המים ונוסח הברכה "על הטבילה". ואם אינו יודע לברך העומדים שם אינם צריכים לברך כיון שהברכה מוטלת על הטובל ולא על אחרים ואם אינו יודע לברך אין לבית הדין לברך. ולא הזכיר את דברי הראב"ד הנ"ל.

הרה"ג אליעזר שטרן שליט"א מבית דינו של הרב וואזנר בספרו "גירות כהלכתה" (פרק ו הלכה יב) לגבי גיור של קטן כתב קטן שמתגייר על דעת בית דין יש מי שאומר שבכהאי גוונא בית הדין מברכים את ברכת הטבילה ונוסח הברכה "על טבילת גרים". וציין לראב"ד בספר בעלי הנפש ולרב וואזנר בשבט הלוי (חלק ו סימן קצא הנ"ל). ויש הסוברים שהגר יברך בעצמו היכן שיכול ואם בית הדין או שליח בית הדין מטביל את הגר יברך המטביל בעצמו. וציין לספר "נפש חיה" לרב אברהם יהודה לייבוש (יורה דעה סימן צז) שסבירא ליה שלא מועילה טבילה לקטן אם טובל בעצמו וצריך שבית הדין או שליח בית הדין יטביל את הקטן וכתב עליו שאין המנהג כן אלא גם קטן טובל בעצמו ויברך בעצמו ומועיל לו טבילה.

הרה"ג יעקב אריאל שליט"א בתשובה בספרו "אוהלה של תורה" (חלק א סימן לו) דן בשאלה זו והעלה שבית הדין יכולים לברך על טבילת גר קטן אולם מן הראוי שאבי הקטן יכנס למקווה ויטביל את הקטן והוא יברך כיון שעושה מעשה לטבילה בעצמו.

בשו"ת "תשובות והנהגות" (חלק ה סימן רצט אות ג) ציין לשרידי אש הנ"ל שסבירא ליה שאם גר קטן יודע לברך יברך בעצמו ואם אינו יודע לברך לא יברכו כלל. וציין לראב"ד בספר בעלי הנפש הנ"ל שסבירא ליה שעל בית הדין מוטל לברך את הברכה. ובתוך דבריו כתב שיש להבין מדברי הראב"ד שרק אם הקטן נכנס בעצמו למים אז בית הדין יברכו. אבל אם הוא קטן שצריך שאחר יטביל אותו על המטביל שעושה מעשה הטבילה לברך ולא על בית הדין גם אם הקטן יודע לברך. ומ"מ אם הקטן נכנס בעצמו ויודע לברך צריך שיברך בעצמו.

ולעניין הברכה כתב אם גר קטן טובל בעצמו ויודע לברך יש להורות לו שיברך לאחר הטבילה כדין גר גדול שטובל ומברך לאחר הטבילה. ונוסח הברכה תהיה "על הטבילה" כדין ברכה וטבילת גר גדול שלא חילקו בדבר. אבל אם הגר הקטן טובל בעצמו ולא יודע לברך שאז על בית הדין לברך, יברכו בית הדין קודם הטבילה כדין עובר לעשייתן ונוסח הברכה תהיה "על טבילת גרים". וכן אם הגר קטן ביותר שיש גדול שמטביל אותו יש להורות שעל המטביל לברך כיון שעושה המעשה ויש לברך קודם הטבילה ונוסח הברכה "על טבילת גרים". וטעם הדבר שאם בית הדין או המטביל מברכים יש להם לברך קודם הטבילה ולא אחרי הטבילה כדין שליח העושה מצווה במקום בעל הבית שדין הוא שהשליח מברך כגון בשליח לבדיקת חמץ כמבואר בשולחן ערוך או"ח סימן תלב. וכן לגבי מוהל המברך על הברית למרות שמצוות הברית מוטלת על אבי הבן כיון שהמוהל הוא שלוחו של האב. ה"ה כאן בית הדין או המטביל הם עושים את המצווה של טבילת גר עליהם לברך, ומברכים כדין כל הברכות עובר לעשייתן.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"הראשון לציון" הגאון הרב יצחק יוסף שליט"א כתב בקונטרס "כללי הגיור" (פורסם בספר כנס הדיינים התשע"ד עמוד נ 64 בהערות למטה בכותרת "ברכה על הטבילה בגר קטן שמטבילין אותו על דעת בית דין") ציטט לחתם סופר (יורה דעה רנ"ג הנ"ל) שסבירא ליה שיכולים בית הדין לברך על טבילת קטן ולא חיישינן שימחה ואדרבה מוחזק לן שלא ימחה דרובא דרובא אינם מוחים. וצ"ע גם לשו"ת יביע אומר (חלק א יורה דעה, סימן כא, אות ג) שכתב שיכולים בית הדין לברך על טבילת קטן ולא חיישינן שימחה משיגדיל.

מתי מברכים על טבילת גר קטן ואיזו נוסח ברכה יש לברך "על הטבילה" או "על טבילת גרים"

על פי האמור לדעת הראב"ד הנ"ל, על בית הדין לברך בטבילת גר קטן, בין אם הגר קטן ביותר ואחר מטבילו ובין אם טובל בעצמו. בין אם יש לו דעת ובין אם אין לו דעת. על בית הדין לברך, ומברכים כדין כל הברכות עובר לעשייתן כלומר לפני הטבילה. ונוסח הברכה צריך להיות "על טבילת גרים".

יש הסוברים שאם הגר הוא קטן ביותר שיש אחר שמטבילו על המטביל לברך כיון שהוא עושה את מעשה הטבילה עליו לברך. ויברך קודם הטבילה כדין עושה המצווה שהוא מברך קודם המצווה ונוסח הברכה תהיה "על טבילת גרים".

ואם הגר הקטן טובל בעצמו ויודע לברך ויש בו דעת להבין משמעות הכניסה לעם ישראל. יש לקטן לברך בעצמו לאחר הטבילה כדין גר גדול ונוסח הברכה תהיה "על הטבילה" כדין טבילת גדול.

ואם הגר קטן וטובל בעצמו אבל אינו יודע לברך יברכו בית הדין קודם שיטבול הגר הקטן כדין עובר לעשייתן ונוסח הברכה "על טבילת גרים".

נמצא מסקנת הדברים

- א. כשגר קטן טובל בעצמו ויודע לברך יברך בעצמו לאחר הטבילה ונוסח הברכה "על הטבילה".
- ב. אם אבי הקטן או אחר גדול מטביל את הקטן על המטביל לברך גם אם הקטן יודע לברך בעצמו. ויברך המטביל קודם הטבילה ונוסח הברכה "על טבילת גרים".
- ג. אם הקטן טובל בעצמו ולא יודע לברך יברכו בית הדין קודם הטבילה ונוסח הברכה "על טבילת גרים".

היכן יש לברך את ברכת על הטבילה בתוך המקווה או מחוץ למקווה?

לגבי ברכת טבילת אישה נידה מנהג הספרדים שהאישה מברכת "על הטבילה" כשהיא מעוטפת בחלוק מחוץ למקווה ואח"כ נכנסת למקווה וטובלת. ומנהג האשכנזים שהאישה טובלת פעם אחת ואח"כ בעודה במקווה מברכת "על הטבילה" וטובלת פעם שניה.

בשולחן ערוך (יורה דעה סימן ר סעיף א) פסק מרן וזה לשונו:

"כשעומדת בחלוקה מחוץ למקווה תברך אשר קדשנו במצוותיו וצונו על הטבילה ואח"כ תפשוט חלוקה ותטבול".

הרמ"א כתב שלא תברך עד אחר הטבילה וכן נוהגים שלאחר הטבילה בעודה עומדת בתוך המים מכסה עצמה בבגדיה או בחלוקה ומברכת. בבאר היטב אות א' כתב בשם השל"ה אנשי מעשה יזהירו לנשותיהן שיטבולו ותברך ואח"כ תטבול בשנית.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לגבי טבילת גר, יש הנוהגים כמנהג הספרדים שיטבול הגר במקווה ואח"כ יתלבש ויצא מחוץ למקווה ויברך. כיון שאינו יכול לברך קודם הטבילה ומנהג הספרדים לברך מחוץ למקווה לכן יברך לאחר שטבל והתלבש ויצא החוצה. ויש הנוהגים כמנהג האשכנזים שהגר טובל טבילה ראשונה ובעודו במים מברך על הטבילה וטובל בשנית.

לגבי טבילת גרים קטנים, הואיל וכתבנו שפעמים שיש על בית הדין או על המטביל לברך ויש עליהם לברך קודם הטבילה, למנהג הספרדים יש לברך מחוץ למקווה ואח"כ יש להיכנס למקווה ולהטביל את המתגייר הקטן. ולמנהג האשכנזים יש לברך קודם הטבלת הגר הקטן במקווה ואח"כ להטבילו.

ואם הגר הקטן טובל בעצמו, למנהג הספרדים יטבול ויברך בחוץ, ולמנהג האשכנזים, יטבול במקווה פעם אחת ויברך בעודו במקווה ויטבול שנית.

ברכה בטבילת קטן במקרה של הפריה

מקרים רבים מגיעים לפתחו של בית הדין בבקשה לאשר את מעמדם של תינוקות שנולדו לזוגות חשוכי ילדים, במקרה שהטיפול המועיל לזוגות הנ"ל הוא הפריה מזרעו של הבעל ולקיחת ביצית של גויה והשתלת ההיריון ברחמה של האם היהודייה. ובמקרה שאין האם יכולה לשאת את ההיריון ברחמה הטיפול המועיל הוא שיעשו הפריה מזרעו של הבעל ולקיחת ביצית של האם היהודייה, וההיריון מושלם ברחמה של פונדקאית שאינה יהודייה.

על מקרים אלו נשתברו קולמוסים רבים. כיצד יש לפסוק להלכה את מעמדם של התינוקות שנולדו מהפריה אלו ומי היא האם העיקרית או שמא יש להפריה זו שתי אימהות. הואיל והלכה אינה ברורה במקרה זה מנהג בתי הדין נקבע לעשות לתינוקות אלו גיור מספק על דעת בית דין, שמא הלכה כהסוברים שבעלת הביצית היא האם העיקרית, או שמא הלכה שהאם הפונדקאית היא האם העיקרית ולכן מספק יש על בית הדין לעשות גיור לחומרה על דעת בית דין.

ולעניין הברכה נראה שוודאי לא יברכו כלל על הטבילה בגיור זה לא בית הדין ולא האב המטביל הואיל גיור זה נעשה מספק, וקי"ל ברכות אינם מעקבות, והדין הנ"ל הוא כדין מי שיש ספק ביהדותו שצריך לעשות גיור מספק ולטבול לחומרה לשם גיור ולא יברך על טבילתו.

לסיכום

- א. כשגר קטן טובל בעצמו ויודע לברך, יברך בעצמו לאחר הטבילה, ונוסח הברכה "על הטבילה".
- ב. אם אבי הקטן או אחר גדול מטביל את הגר הקטן, על המטביל לברך, גם אם הקטן יודע לברך בעצמו, ויברך קודם הטבילה, ונוסח הברכה "על טבילת גרים".
- ג. אם הקטן טובל בעצמו, ולא יודע לברך, יברכו בית הדין, קודם הטבילה, ונוסח הברכה "על טבילת גרים".
- ד. במקרה של הפריה של ביצית של אינה יהודייה או פונדקאית שאינה יהודייה יש לעשות גיור מספק ואין לברך על הטבילה.

ניתן לפרסם ללא שמות ופרטים מזהים.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים